

Невенка БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ

РИМСКО ПРАВО И ЕВРОПСКИ ИДЕНТИТЕТ

Утицај римског права на модерно европско право

Конститутивни елементи новог начина разумијевања европског идентитета, односе се на један нови модел правно-социјалног поретка, који има своју историјску референцу у периоду између 1688. и 1789. године. Систем вриједности у коме овај модел налази своју основу, повезан је са хуманистичком традицијом, која своју првобитну формулацију има у хеленистичком свијету. Ова традиција се касније инкорпорирала, под различитим облицима мишљења као специфична компонента западне културе, у чијем оквиру достиже посебну конструктивну релевантност у процесу формирања јавног права у модерно доба.¹

Поново успостављање европског идентитета преко адхезије са системом вриједности правне државе хуманистичко-рационалистичког типа, карактерише општу еволуцију националних правних поредака након Другог свјетског рата. Тај идентитет, пронашао је, поред осталог, једну институционализовану политичку конкретизацију у организацији која настаје из Римског споразума из 1957. год. Инкорпорација поменутог система вриједности и економско-социјалне идеологије Европске уније у национална права довела је до нормативног приближавања међу њима и до формирања једног скупа правних и доктриналних принципа, који настоје да конфигуришу један нови *ius commune*, у домену јавног и приватног права, као и у општој теорији права.² У овом конструк-

¹ R. David, *Le droit Continental, la Common law et les perspectives du „Ius commune Eufopean”*, Studi in memorata di T. T. Ascorelli, Milano 1969, pag. 347.

² A. F. Berreira. *Revalorización de la idea de un derecho common Europeo*, Revista de Estudios históricos jurídicos. Valparaiso 1990, str. 1 71.

тивном процесу посебно значајну улогу има јуриспруденцијални елемент, повезан са одлукама Суда правде Европске заједнице.³

Нови *ius commune* заузима у општој структури правног поретка Европске уније положај информативног референтног оквира различитих националних права, и самог специфичног права, проистеклог из заједничке нормативности.⁴ Са функционалног становишта, могао је да се види овај феномен у вези са претходним, рано средњовековним *ius commune*-ом. Поновно појављивање овог феномена, под различитим културним и политичким претпоставкама, повезано је са развојем свијести о европском наднационалном идентитету.⁵ У области правне културе заједничко право ће бити израз једног вида овог идентитета, и на том плану су већ видљиви опипљиви резултати.

Да ли је помак у већ ажурираној и новој приватно-правној регулативи пука случајност? Свакако, не. Евидентно је да је вјековима уназад, што је тенденција и данас у националним и ширим оквирима, фаворизирана рецепција римског правног наслеђа. „Заслепљујући сјај” римског права, прије свега његовог приватноправног дијела, који је управо захваљујући свом квалитету „надживио вријеме”, оставио је скоро по страни све друге могуће утицаје које је моћна римска цивилизација могла подарити европској и свјетској култури у најпотпунијем смислу те ријечи.

Стога се као посве логично намеће питање: шта би мимо постигнутог у приватноправној сфери могло бити нарочито значајно као идеја водила у обликовању европског политичког и правног идентитета? Чини се да римска писана заоставштина везана за политичку организацију државе даје у том погледу драгоцјен материјал. Чувени римски бесједник, политичар и филозоф Цицерон је у два његова најпознатија дјела, *De legibus* – О законима и *De republica* – О републици, презентирао своје виђење римске политичке заједнице након готово пет вјекова њеног живота у републиканском уређењу. У тим дјелима је сублимирано његово филозофско знање и политичко искуство, будући да је активно учествовао у власти.

Посматрана из општег филозофског и политичког угла, у приличној мјери обојена његовим конкретним ангажовањем у политичком животу земље, ова два Цицеронова списа су у новије вријеме све ви-

³ M. Lauria. *Ius-visioni romane e modeme*, Napoli 1997, pag. 34.

⁴ G. Gorla, *Diritto comprato e diritto commune Europeo*, Milano 1991, pag. 74.

⁵ A. Cavanna, *Storia del diritto moderno in Europa.*, Milano 1982, str. 172.

ше предмет научне анализе.⁶ Чини се да међу новијим истраживачима римских политичких концепата све више оживљава мисао о томе да су Цицеронова разматрања о држави и облицима владавине данас више него икада актуелна и да могу бити смјерница неког новог начина функционисања и организације земаља унутар уједињене Европе.

Са данашњег аспекта посматрано, најзначајније је Цицероново схватање да људи у *Civitas Romana* имају двије отаџбине, отаџбину у политичком смислу посматрану из угла организације власти и отаџбину, одређену чињеницом човјековог рођења, односно поријеклом. *Patria naturale* је природна отаџбина, отаџбина по рођењу, а заједничка је *patria civitatis*, која је, свакако, значајнија од природне.⁷

Тако постављене државе рађају у стварности двије врло значајне импликације. Прва је да римска *civitas* као заједничка отаџбина не дозвољава никакво разликовање грађана по основу поријекла, расе, религије, нације, језика и културе. Друга указује да *civitas* није затворена, већ напротив, отворена и „виртуелно универзална” политичка заједница у коју могу бити примљени сви људи.⁸

Patria civitatis је заснована на праву као основу на којем се гради политичка заједница. Културни елеменат, поријекло, нација и језик који групишу људе, о којима је писао у свом дјелу *De officiis*,⁹ нијесу у основи заједничке државе. У њеној бити су закони, право-*ius*, донијети ради сигурности људи, неповредивости њихове заједнице, ради мира и срећног човјековог живота. Таква држава која представља заједницу права (*civitas iuris*),¹⁰ заједницу интереса свих грађана и њихово опште добро које у себи укључује различите природне отаџбине (*patria germana*).¹¹ У сржи овог концепта је идеја универзализма која превазилази национални партикуларизам и негира га.¹²

⁶ У том погледу издвајају се италијански аутори Orestano и Nocera, а од домаћих аутора најпознатије су расправе А. Меденице у дјелу *Правне теорије и институције антике*. Нови Сад, 2004, стр. 172-185.

⁷ У спису *De legibus*, Цицеронов став о овом питању дословно гласи: „На једнак начин треба да називамо отаџбину, како ону у којој смо рођени, тако и ону у коју смо примљени. Али, треба више да волимо ону по којој се цјелокупна *civitas* назива републиком, и у којој су садржани интереси свих”. *De legibus*, II, 2, 5.

⁸ С. Шаркић-А. Маленица, *Правне теорије и институције антике*. Нови Сад 2004, стр. 173.

⁹ *De officiis*, I, 17,3.

¹⁰ *De republica*, I, 32, 49.

¹¹ *De legibus*, II, 5, 12.

¹² R. Orestano, *I fatti di produzione normativa dell'esperienza giuridica romana*, Torino 1962, pag. 46.

Истина је да се овакав концепт разликује од савременог концепта припадности грађанина држави која је схваћена као апстрактна категорија различита од појединаца на којима има суверенитет, додуше ограничен у значајној мјери промјенама које су се десиле у посљедњих двадесетак година. Цицеронова *civitas* схваћена је на конкретан начин као најтјешња заједница људи и тако схваћена се уклапа у његову визију човјечанства. Човјечанство није нешто апстрактно већ се јавља у пуној конкретности као заједница индивидуа и различитих ужих заједница. У тако схваћеном човјечанству човјек егзистира као индивидуа. Она је заједница „*omnium inter omnes*” – многих са многим другим. *Civitas populi Romani* отворена је за многе отаџбине по рођењу и потенцијално је читави свијет. С друге стране, сам свијет је заједничка *civitas* људи.¹³

Civitas се по Цицероновом мишљењу треба организовати као република. Цицероново становиште „да највеће поштовање заслужује баш она отаџбина захваљујући којој грађанин живи у републици” је његово лично становиште да *civitas* треба да буде организована као република.¹⁴ Република је, како наводи Цицерон у истоименом дјелу „оно што припада народу а народ, пак није свака група људи окупљена на било какав начин, већ група многих удружена на основи сагласности о праву и заједници интереса”.¹⁵ У таквој држави власт мора бити правична,¹⁶ „због чега треба утврдити ограничења у вршењу власти и покорности грађана”.¹⁷ Република као уставни облик заједничке отаџбине, по Цицероновом схватању „није нека апстрактна суверена власт која се намеће грађанима”. У суштини суверенитет увијек остаје грађанину.¹⁸

Да ли је у будућој европској наднационалној држави Цицеронова визија *civitas* као заједнице индивидуа (*societas hominum*) и различитих ужих заједница остварљива? Можда би овакав концепт дао

¹³ *De officiis*, III, 17, 69; I, 17, 53; I, 17, 3; *De legibus*, II, 2, 5.

¹⁴ А. Маленица-Ш. Шаркић, оп. цит, стр. 175; М. Talamanca, *L'ineamenti di storia del diritto romano*, Milano 1979, pag. 23.

¹⁵ *De rep.*, I, 25, 39. Уп: А. Маленица-С. Шаркић, оп. цит, стр. 175; G. Nocera, *Il binomio pubblico-privato nella storia del diritto*, Napoli 1989, pag. 67.

¹⁶ *De rep.*, II, 44, 70.

¹⁷ *De legibus*, III, 2, 5.

¹⁸ А. Маленица-С. Шаркић, оп. цит, стр. 177. *Илустративна илустрација оваквог становишта* дата је у фрагменту из треће књиге *О законима* у којој Цицерон наводи „да је онај који се супротстави лошој одлуци, најчаснији грађанин. *De legibus*. III, 4, 11.

нови политички стандард за срећнију будућност, прво Европе, а потом по истом систему читавог свијета. Да ли је умјесто данашњег европског концепта државе која је схваћена као апстрактна категорија различита од појединаца на којима има, макар и ограничени суверенитет, остварива Цицеронова идеја о заједничкој и посебној *civitas* и виђење свијета у цјелини у којем „човјек егзистира увијек као индивидуа“? Можда би таква заједница имала трајнију и реалнију основу за читаво човјечанство?

Тражити, макар и лабаву, карику за то у Цицероновим капиталним дјелима политичког карактера, „као изразу његове јединствене и непоновљиве мисаоне индивидуалности“,¹⁹ било је инспиративно аутору овог текста. Тежио је да пронађе управо у тим радовима мотиве за понуђене и неке „будуће“ новине у политичкој организацији Европске уније, а све ради обликовања њеног новог „идентитета“.

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠČEVIĆ

ROMAN LAW AND EUROPEAN IDENTITY

Summary

Roman legal tradition and scientific postulates have been incorporated in European legal culture in different way through history. Today in Europe Roman tradition is very actual. There has been formed a set of legal and scientific solutions tending to codify a new *ius commune* in the domain of public and private law. A creative role of the legal science in these processes is inevitable, thus it is necessary to reevaluate the values from public law, specially ideas of state by Cicero. Two states – *patria germana* and *patria civitas* is the best combining – State as a political organization and state as natural community in which we born. May be that this Cicero's idea as good will be found in conception new European state?

¹⁹ J. Irmcher i dr, *Dittatura degli antichi e dittatura dei moderni*, Roma 1983, pag. 65.

